

УДК 336.71

Буряк П. Ю.,*доктор економічних наук, професор, ректор Львівської державної фінансової академії;***Блащук-Дев'яткіна Н. З.,***кандидат економічних наук, доцент Львівської державної фінансової академії*

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті проаналізовано особливості розвитку кризових явищ у банківській сфері України. Зазначено внутрішні та зовнішні чинники поширення кризових явищ на банківському ринку України. Окреслено напрями, здійснення яких дасть змогу зменшити наслідки світової фінансової кризи.

Ключові слова: фінансова криза, банківська ліквідність, депозитна ситуація, сфера кредитування, рекапіталізація комерційних банків.

In the article the features of development of the crisis phenomena are analysed in the bank sphere of Ukraine. The internal and external factors of distribution of the crisis phenomena are examined at the bank market of Ukraine. Outlined directions realization of which will enable to decrease the consequences of world financial crisis.

Key words: financial crisis, banking liquidity, deposit situation, credit sphere, recapitalization of commercial banks.

Постановка проблеми. У зв'язку зі світовою фінансовою кризою українські банки опинилися в скрутному становищі. Необхідність повертати борги за довгостроковими кредитами, які залучені за кордоном, та відсутність інших джерел фінансування примушує банки й саму державу вживати заходів для забезпечення антикризового захисту української фінансової системи. Адже вчасно не скоригувавши свою політику й не вживши ефективних заходів для мінімізації впливу кризи, банки розраховують на компенсацію втрат за рахунок держави й власних клієнтів. У зв'язку з цим дослідження ситуації у банківському секторі України є на сьогодні надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню

банківської системи в умовах фінансової кризи присвячено роботи таких учених, як П. Гайдуцького, Ю. Мартинюка, Є. Зіновієва, В. В. Коваленка, К. Черкашина. Аналізу проблем діяльності банківської системи в сучасних умовах присвячена значна кількість публікацій. Однак у цій сфері недостатньо досліджено вплив не лише кризових зовнішніх, а й внутрішніх чинників.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є висвітлення сучасних тенденцій розвитку кризових явищ у банківській системі України та виокремлення чинників, які вплинули на їх зміну.

Виклад основного матеріалу. Найбільшою проблемою у банківській системі України є нестабільність банківської ліквідності, що з самого початку спричинили іноземні інвестори, які в умовах світової фінансової кризи в спішному порядку повернули свої кошти до національних економік з метою їх стабілізації і більшої захищеності. Такі дії іноземних інвесторів, своєю чергою, спровокували вітчизняних корпоративних клієнтів банків, і ті в короткі терміни конвертували значні фінансові ресурси та вивели їх за кордон. Далі, по ланцюжку, це стало причиною ажіотажного вилучення гривневих вкладів населення та їх обміну на іноземну валюту.

Незважаючи на прояви світової фінансової кризи вже у 2006-2007 роках, українські банки реально відчували її на початку 2008 р., але лише у травні обсяги депозитних вкладів юридичних осіб скоротились на 3,4 млрд. грн., у той час коли населення ще продовжувало довіряти банкам, їх депозити у травні зросли на 0,8 млрд. грн. Це був тривожний сигнал для банків, який не знайшов адекватного реагування.

У жовтні, після кризи в системному банку “Промінвестбанк”, почався справжній обвал на депозитному ринку України: депозити скоротились на 9,2 млрд. грн., і на цей раз в основному за рахунок населення (на 8,4 млрд. грн.). Це, безумовно, завдало серйозного удару по всій банківській системі.

Парадоксально, але після жовтня населення знову повірило банкам, і в листопаді чистий приріст його депозитів становив 7,6 млрд. грн., а в грудні – майже 19 млрд. грн. Однак ця велика довіра населення була недооцінена банками.

У січні 2009 р. почався новий обвал депозитів. Їх обсяги зменшилися на 18 млрд. грн., тобто на стільки ж, на скільки вони зросли у грудні. Депозитна ресурсна база банків відкотилась до рівня жовтня 2008 р. На цей раз на кризу негативно зреагували як юридичні, так і фізичні особи (рис. 1) [1].

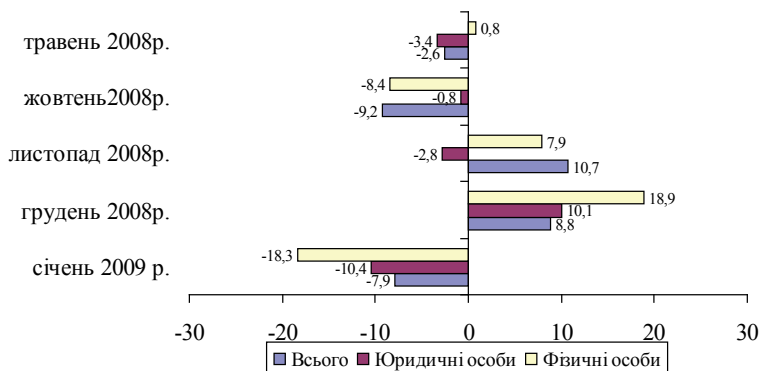

Рис. 1. Динаміка чистого приросту (спад) депозитів в Україні за місяць, млрд. грн.

Однак, якщо для попередніх місяців була характерна ротація депозитів (одні вилучали, інші вкладали), то з січня почало переважати вилучення. Це було зумовлено введеним НБУ мораторієм на вилучення депозитів [2], через що населення остаточно втратило довіру до банків, не маючи можливості повернути при потребі власні кошти.

На наш погляд, причини і наслідки депозитної ситуації для банківської системи взаємообумовлені. Якщо в жовтні відтік депозитів був зумовлений дефолтом “Промінвестбанку”, то в січні, швидше, навпаки депозитна криза підштовхнула низку проблемних банків до дефолту. Сьогодні НБУ ввів тимчасові адміністрації в одинадцяти банках. Однак депозитний голод – це лише привід для дефолту банків.

Іншим чинником загострення кризової ситуації в банківській системі стали проблеми у сфері кредитування. Так, обсяги кредитів в економіку у січні скоротились на 11,4 млрд. грн. – як для юридичних, так і для фізичних осіб. Різко зросла середня вартість кредитів у національній валюті (з 21,6% до 26,5%), вона стала удвічі вищою, ніж у січні 2008 р.

Таку ситуацію спричинила некоректна кредитна політика комерційних банків. Суми проблемних кредитів за 2008 рік зросли у 3 рази, а частина громадян, які вважають позичання коштів у банках недоцільним, подвоїлась і становить 86% [3]. У січні лютому 2009 р. зафіксовано істотний спад обсягів кредитування економіки на 16 млрд. грн., або на 2,2%. Причин цього декілька:

- гострий дефіцит кредитних ресурсів;

- різке зростання вартості кредитних ресурсів;
- зниження кредитної платоспроможності позичальників;
- зниження взаємної довіри між банками і позичальниками.

Остання причина, по суті, означає наростання в Україні проблем з кредитуванням, зумовлених низкою таких чинників, які формувались у 2005-2008 рр.

1. Надмірне зростання споживчих настроїв і витрат населення. До 2006 р. спостерігався ріст доходів над витратами. Ця тенденція змінилася на протилежну 2006 р., тобто швидше почали зростати витрати. Так, за два передкризові роки (2006-2007 рр.) доходи зросли у 1,6 раза, а витрати – в 1,8 [4].

2. Надмірна і неконтрольована лібералізація кредитування з боку банків. За 2006-2007 рр. кредити населення зросли у 5,6 разів, тобто у 4 рази більше, ніж його доходи. Стимування кредитного буму почалося тільки у 2008 р.

Слід зауважити, що такий розвиток подій у напрямі активізації ринку кредитування влаштовували не лише банки, але й регулюючі органи. Серед науковців такі тенденції також вважалися позитивними для розвитку банківської системи, кредитна сфера в основному досліджувалася без врахування розвитку процесів, які протікали у соціально-економічному житті країни.

3. Переважання споживчого кредитування над інвестиційним. Позикові кошти в основному спрямовувалися на здійснення споживчого кредитування населення (побутової техніки, автомобілів, квартир тощо), а не на реальний розвиток економіки, її інвестиційне забезпечення.

4. Невідповідність термінів споживчого кредитування і залучених банками позик. Наприклад, якщо за автокредит позики надавались на термін від 3 до 7 років, за іпотекою на термін 20-30 років, то іноземні кредити українськими фінустановами залучалися лише на термін 3-5 років.

При цьому вітчизняні банки розраховували перекредитуватися за кордоном на таких самих вигідних умовах і надалі. Але через світову фінансову кризу іноземні банки спочатку стали передбачати більш жорсткі умови надання кредитів, а незабаром практично припинили кредитування українських банків.

5. Зростання кредитування, не забезпеченого зростанням депозитів банків. Якщо у 2004 р. забезпечення кредитів депозитами складало 103%, у 2005 р. – 91%, у вересні 2008 р. перед загостренням кризи – 43%, то у IV кв. 2008 р. різко знизилося до 10,5%. У січні-лютому 2009 р. взагалі чистий відтік депозитів становив 37 млрд. грн., а кредитів – 16 млрд. грн. (рис. 2, 3) [1].

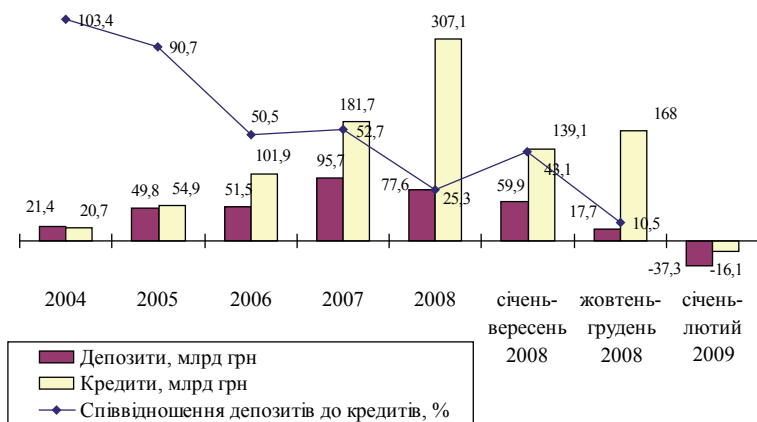

Рис. 2. Динаміка залучених депозитів та виданих кредитів в Україні за 2004 – початок 2009 рр.

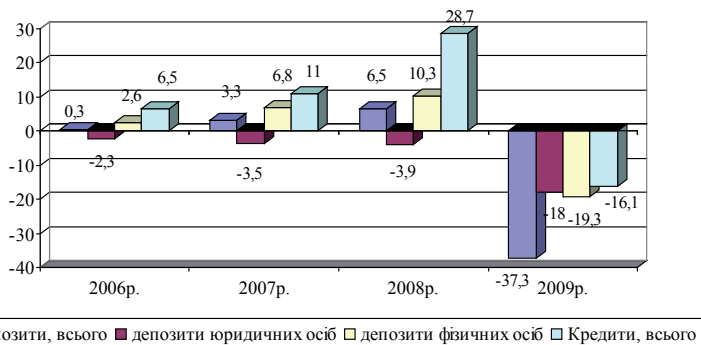

Рис. 3. Динаміка залучених депозитів та виданих кредитів в Україні за 2006-2008 рр. та січень-лютий 2009 р., млрд. грн.

6. Зменшення зовнішніх запозичень банків. Скорочення зовнішніх запозичень та значні виплати за зовнішніми позиками вплинули на недостатність ресурсної бази українських банків та спричинили їх фінансову залежність від міжнародних ринків капіталів через накопичення боргів. Хоча, на думку експертів таких міжнародних рейтингових агентств, як “Standard & Poor’s” та “Fitch”, на зниження рівня ліквідності більшою мірою вплинули внутрішні чинники (слабка ресурсна база, нера-

ціональна структура та низький менеджмент ліквідності). Внаслідок цього банки були змушені видавати кредити в іноземній валюті, страхуючись від валютних ризиків, а відтак частка валютних кредитів стала стрімко зростати: у вересні 2008 р. – 62%, у грудні – 72%.

З початком кризи притік зовнішнього капіталу в банки знизився. Зменшилися і надходження по сплаті за кредитами від населення. Настав час погашення зовнішніх запозичень. Особливо критична ситуація склалася з поверненням валютних кредитів. Через девальвацію гривні заборгованість за ними автоматично зросла у 1,5-2 рази [5].

7. Скорочення кредитної платоспроможності населення. У січні 2009 р. порівняно з січнем 2008 р. реальна заробітна плата в Україні скоротилася на 11,8%, удвічі зросла заборгованість по заробітній платі. Стало очевидним, що без державної допомоги банки та їх клієнти самостійно не зможуть вирішити цю проблему, тобто подолання кредитної кризи затягуватиметься. Серед причин такого стану слід зазначити:

- ситуацію, коли основна частина кредитів населення (більше 50%) припадає на іпотеку, а 85% з іпотечних кредитів – в іноземній валюті.

- банки діють егоїстично, домагаються повернення боргів будь-якою ціною, включаючи продаж заставленого майна за заниженими цінами. Реструктуризація заборгованості теж ініціюється банками в їх інтересах – з підвищенням процентів, додатковою заставою тощо.

- стихійність в умовах зниження державного контролю сприяє поширенню тіншових процесів, виникненню напівкримінальних схем, на зразок колекторства, антиколекторства, рейдерства тощо.

- реакція бізнесу на кредитну проблему – зупинення будівництва житла, що фінансувалося за рахунок іпотечних кредитів. Запропоновані урядом антикризові заходи у будівництві не вирішують проблеми повернення, пролонгації чи продовження іпотечних кредитів.

Отже, відновлення взаємної довіри між банками і позичальниками стає першочерговим спільним завданням уряду, НБУ, комерційних банків та їх позичальників. Першим реальним кроком в цьому напрямі є розв’язання проблеми з валютними кредитами для населення в процесі проведення НБУ валютних аукціонів за офіційним курсом долара. Куплену на аукціоні валюту банки зобов’язані використати тільки для продажу своїм позичальникам – фізичним особам для оплати валют-

них кредитів. Ціна продажу жорстко регламентується: не більше +0,2% від суми купівлі, без будь-яких комісій. Цей крок населення сприйняло позитивно, як єдиний реальний захід з державної допомоги виходу з кредитної кризи. Проте експерти оцінили його неоднозначно, вказуючи на серйозні недоліки, а саме:

- валютні аукціони, по суті, лише надають доступ до валюти і лише приблизно на 10% здешевлюють її проти ринкового курсу, що мало влаштовує неплатоспроможних позичальників;

- компенсація втрат від ризиків громадян і банків перекладається на все суспільство. Отже, втрати за рахунок різниці у курсах відіб'ються на доходах НБУ, банків, на їх платежах до бюджету;

- в організації аукціонів бракує прозорості та публічності. Водночас при виборі способів державної підтримки слід мінімізувати незворотні втрати бюджету, для чого обсяги та напрями фінансування необхідно чітко визначити. Відповідальність за ризики не повинна повністю зніматися з банків і позичальників.

Наступним кроком вирішення проблем, на наш погляд, може бути рекапіталізація комерційних банків за рахунок коштів держбюджету України, яка передбачена в розмірі 44 млрд. гривень (5,7 млрд. доларів, або близько 2-3% ВВП). Проте і тут існують певні проблеми. Так, експерти зазначають, що практичне проведення рекапіталізації банків стримується недосконалістю законодавства, яке не можна виправити підзаконними нормативними актами. Адже низка банків, які потребують рекапіталізації, мають досить високий статутний капітал, однак регулятивний капітал, тобто реальна його вартість, сьогодні фактично дорівнює нулю [6]. У такій ситуації традиційне збільшення статутного капіталу за рахунок додаткового розміщення акцій призведе банки до банкрутства. Для вирішення цієї проблеми Верховна Рада повинна була б прийняти додатковий закон, який регламентував би проведення переоцінки капіталів українських банків, а також забезпечив прискорення всіх процедур, пов'язаних із рекапіталізацією банків.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, варто зауважити, що всі фінансові кризи та подолання їх наслідків призводять до структурних змін банківських систем, оскільки банківська сфера є найбільш чутливою до їх впливу. З іншого боку, банки все-таки є найбільш гнучкими структурами в умовах ринку, а тому найшвидше реагують на події, що відбуваються на міжнародних фінансових ринках. Тому висновок, який має зробити

Україна з нинішньої ситуації, – це своєчасно прогнозувати як зовнішні, так і внутрішні кризові явища, розробляти механізми їх упередження та пом’якшення.

Література

1. Фінансовий сектор // Бюлетень НБУ. – 2009. – № 3. – С. 29-38.
2. Постанова НБУ № 319 “Про додаткові заходи щодо діяльності банків” від 11.10.2008 р. // www.bank.gov.ua/inf_mat/Of_Pov/2008/11.10.2008_319.htm.
3. Україна: фінансова система в кризі // <http://www.kuchma.org.ua/institute/monitoring/49d464f16f1e4/#2>.
4. Доходи та витрати населення // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Гайдуцький П. Небезпеки кризофобії в Україні / П. Гайдуцький // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 15-19.
6. Рекапіталізація банків вимагає зміни законів? // <http://www.epravda.com.ua/news/49e3576e0d957/>.